

А. А. Радчуккандидат юридичних наук,
голова

Одеського окружного адміністративного суду

ORCID ID: 0009-0004-0786-815X

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ГНОСЕОЛОГІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність дослідження визначається необхідністю всебічного аналізу методологічних підходів до забезпечення прав військовослужбовців адміністративно-правовими засобами, що набуває особливого значення в умовах сучасних викликів безпеки держави. Метою статті є системний аналіз різних методологічних інструментів, які дозволяють комплексно вивчати адміністративно-правові гарантії прав військовослужбовців, враховуючи специфіку їхнього правового статусу та особливості функціонування відповідної системи.

У роботі розглянуто застосування діалектичного підходу, що дає змогу досліджувати права військових у взаємодії загальних і спеціальних правових норм. Наголошено, що застосування діалектичного підходу у вивченні адміністративно-правових гарантій прав військовослужбовців відкриває можливість аналізувати це явище як таке, що перебуває у безперервному розвитку та взаємодії протилежних тенденцій. Такий підхід особливо важливий в умовах сучасних викликів для безпеки держави, коли нормативне регулювання у військовій сфері підлягає суттєвій трансформації під впливом внутрішніх потреб оновлення та зовнішніх імперативів, зокрема вимог узгодження з європейськими й міжнародно-правовими стандартами.

Відзначено значення системного підходу для осмислення цілісної організації правового забезпечення, а також історичного підходу, що висвітлює розвиток і трансформації відповідної сфери у контексті соціокультурних і політичних чинників.

Особлива увага приділена структурно-функціональному підходу, який дозволяє ідентифікувати ключові компоненти системи правового захисту та оцінити їхню трансформацію в умовах воєнного стану.

Встановлено роль порівняльно-правового аналізу у виявленні оптимальних моделей захисту прав військовослужбовців та функціонального підходу, який фокусується на ефективності реалізації адміністративно-правових механізмів.

Проаналізовані наукові підходи дають змогу сформувати глибоке наукове розуміння особливостей адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців, що має практичне значення для вдосконалення законодавства та правозастосовної практики в цій сфері.

Ключові слова: воєнний стан, діалектичний підхід, забезпечення прав військовослужбовців, історичний підхід, методологія, системний підхід, порівняльно-правовий підхід, права військовослужбовців.

Постановка проблеми. Забезпечення прав військовослужбовців у межах адміністративно-правового регулювання становить ключовий елемент діяльності оборонної сфери, що вимагає всебічного наукового опрацювання. Аналіз цього аспекту потребує чіткої методології, здатної забезпечити послідовне дослідження правових інструментів, їх дієвості та відповідності актуальним загрозам.

Слід підкреслити, що результативність будь-якої наукової роботи великою мірою зумовлю-

ється належним визначенням методологічної бази, яка гарантує аргументованість висновків та їхню наукову вірогідність [1-3]. Означене питання набуває особливого значення у контексті аналізу адміністративно-правового забезпечення прав військових, де спостерігається багатовимірність правових зв'язків, складність регуляторної системи та значна кількість владних суб'єктів. Відтак необхідно окреслити сукупність методів, принципів і підходів,

що сприятимуть глибокому, неупередженому та структурованому дослідженню відповідної тематики [4, с. 21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній науці адміністративного права спостерігається зростання інтересу до проблематики забезпечення прав військовослужбовців, одним з визначальних факторів чого є тривалий воєнний стан, що обумовлений збройною агресією російської держави. Водночас, дослідження, що стосуються методологічних аспектів цієї сфери, є порівняно фрагментарними, хоча окремі праці заклали підґрунтя для подальшого осмислення цього напрямку.

У вказаному контексті варто згадати таких науковців як О. Бандурка, М. Кельман, М. Корнієнко, О. Кузьменко, А. Кучук, Є. Легеза, Л. Медвідь, Л. Наливайко, В. Пашинський, В. Пекарчук, П. Рабінович, Б. Шамрай, О. Ярмиш та ін.

Як слушно вказують вітчизняні науковці, у сучасних умовах, коли Україна веде збройну боротьбу з російським агресором за своє існування, суверенітет, територіальну цілісність та незалежність, важливим є створення ефективної системи оборони та сучасних, боєздатних Збройних Сил. Таке завдання неможливо без належного забезпечення прав, свобод та соціального захисту військовослужбовців, а також створення гідних умов для виконання ними обов'язків із захисту Української держави [5, с. 651; 6, с. 394].

Незважаючи на наявні напрацювання, недостатньо розкритим залишається питання визначення методологічних підходів у сфері ґносеології адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців, що обумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті. Провести системний аналіз методологічних підходів, що дозволяють комплексно дослідити забезпечення прав військовослужбовців адміністративно-правовими засобами. Наголосимо, що це одна з двох робіт, присвячена проблематиці методологічних засобів пізнання проблематики гарантування прав військових.

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою виступає діалектичний підхід ґносеології правових процесів, що дає змогу аналізувати адміністративно-правові гарантії прав військовослужбовців як явище, що розвивається, з урахуванням внутрішніх протиріч та взаємодії елементів. Такий підхід відкриває

можливість розглядати предмет у нерозривній єдності загальних рис, специфічних ознак і поодиноких проявів [7, с. 45-51], що набуває особливого значення для з'ясування правового становища військових.

Дослідження прав військовослужбовців із використанням діалектичного методу дає змогу простежити єдність і протиставлення протилежностей між загальними правами громадян та особливими обмеженнями, що виникають через проходження військової служби. Така суперечність не має руйнівного характеру, а навпаки, слугує рушійним чинником для розвитку та вдосконалення механізмів правового врегулювання статусу військових.

Застосування діалектичного підходу у вивченні адміністративно-правових гарантій прав військовослужбовців відкриває можливість аналізувати це явище як таке, що перебуває у безперервному розвитку та взаємодії протилежних тенденцій. Такий підхід особливо важливий в умовах сучасних викликів для безпеки держави, коли нормативне регулювання у військовій сфері підлягає суттєвій трансформації під впливом внутрішніх потреб оновлення та зовнішніх імперативів, зокрема вимог узгодження з європейськими й міжнародно-правовими стандартами.

Діалектичний метод дозволяє глибше зрозуміти складну мережу взаємозалежностей, що формує адміністративно-правові гарантії прав військових. Горизонтальні зв'язки простежуються між різними групами прав військовослужбовців – особистісними, політичними, соціально-економічними, – які перебувають у стані взаємного впливу й доповнення. Порушення однієї категорії неминує впливає на реалізацію інших. Вертикальна взаємодія проявляється у взаємопов'язаності норм різних рівнів – від конституційних положень до відомчих нормативів, що гарантує узгодженість усієї правової структури та її послідовність. Функціональна взаємозалежність полягає у зв'язках між окремими механізмами забезпечення прав військовослужбовців: нормотворчими, правозастосовними, контрольно-наглядовими й захисними інструментами, які разом утворюють цілісну систему правових гарантій.

Діалектичний підхід дає змогу розглядати правовий статус військових у цілісності трьох рівнів узагальнення. Загальний рівень – це універсальні норми та засадничі принципи, що поширюються на всіх громадян держави. Тут ідеться про конституційні гарантії прав і сво-

бод людини, основоположні засади адміністративного права, а також міжнародні стандарти у сфері захисту людських прав. У цьому вимірі військові сприймаються як рівноправні учасники суспільного життя. Особливий рівень описує специфічні риси статусу військовослужбовців як окремої групи громадян, які виконують державні функції особливого характеру. На цьому рівні зосереджено спеціальні права, обов'язки й обмеження, зумовлені природою військової служби, особливостями правового регулювання праці, соціального захисту, дисциплінарної підзвітності тощо.

Індивідуальний (одиничний) рівень відображає специфіку правового становища окремих груп військовослужбовців, що залежить від звання, посади, виду військ або умов служби. Наприклад, правовий статус офіцерів, строковиків чи представників різних родів військ має особливості.

Важливою складовою методологічної бази є також використання системного підходу [8-9]. Як одна з ключових засад, він дає змогу розглядати адміністративно-правове забезпечення прав військових як упорядковану, цілісну систему з притаманними їй закономірностями розвитку й функціонування. Застосування такої перспективи дослідження передбачає відмову від розрізненого аналізу окремих елементів правового статусу військовослужбовців на користь всебічного розгляду усіх складових механізму правового регулювання у їхній взаємній залежності та взаємодії.

Методологічна значущість системного підходу полягає у здатності розглядати адміністративно-правовий механізм гарантування прав військовослужбовців не як простий набір окремих частин, а як цілісну організацію з власними системними характеристиками, що не обмежуються простою сумою властивостей кожного елемента. Вказаний підхід дозволяє простежити синергетичний ефект взаємодії складових частин і краще досягнути особливості функціонування всієї конструкції в комплексі.

Історичний підхід, як невід'ємна частина методологічного інструментарію дослідження адміністративно-правових гарантій прав військовослужбовців, спирається на принцип історизму [10-11], який передбачає вивчення правових явищ у процесі їх формування, розвитку та змін. Такий підхід дозволяє уникнути статичного сприйняття правових інститутів і норм, демонструючи їх як динамічні структури, що постійно еволюціонують під впливом об'єктивних історичних чинників.

Використання цього підходу включає вивчення послідовних фаз розвитку системи правового забезпечення прав військових, визначення причинно-наслідкових зв'язків між різними етапами її трансформації, що дає змогу простежити, яким чином попередні моделі правового регулювання впливали на формування наступних, які складові зберігалися, а які зазнавали суттєвих змін.

Цей підхід окрім іншого спрямовує на вивчення правових явищ у світлі певних історичних обставин, які їх спричинили і визначали їхню особливість, що також передбачає врахування економічних, політичних, культурних чинників, які спричиняли формування правового становища військових у різні періоди розвитку.

Структурно-функціональний підхід відіграє ключову роль у методологічному інструментарії [12-13] аналізу адміністративно-правового регулювання прав військових, так як дає змогу інтерпретувати це правове явище як інтегровану сукупність взаємодіючих компонентів, де кожна складова виконує унікальні функції, спрямовані на забезпечення стабільності та результативності системи в цілому.

Використання структурно-функціонального підходу включає вивчення системи адміністративно-правового захисту прав військових з урахуванням її структурних складових і функціональних особливостей. Структурний вимір аналізу зосереджений на ідентифікації та класифікації ключових компонентів системи забезпечення прав військових, охоплюючи нормативно-правові акти, інституційні структури.

Структурно-функціональний підхід набуває особливої значущості під час аналізу організаційно-правових засад забезпечення прав військових у період воєнного стану, так як дає змогу оцінити трансформацію структурних компонентів системи та їхніх функцій в неординарних обставинах, що охоплює дослідження змін у повноваженнях суб'єктів забезпечення, модифікації процедур захисту прав, а також адаптації нормативно-правових інструментів до умов воєнного часу.

Порівняльно-правовий підхід має важливу роль у методологічному інструментарії пізнання правового регулювання прав військових, так як забезпечує можливість комплексного аналізу правових систем для визначення оптимальних моделей захисту прав, придатних для адаптації до умов України. Застосування цього підходу передбачає порівняння українського законодавства у сфері захисту прав військових із право-

вими системами провідних країн, наприклад, членів НАТО та Європейського Союзу, що сприяє виявленню загальних закономірностей розвитку правового регулювання статусу військовослужбовців та унікальних особливостей національних підходів до розв'язання завдань у цій галузі.

Функціональний методологічний підхід [14] спрямовує наукову увагу на аналіз особливостей здійснення компетенцій державних і військових органів влади в галузі захисту прав військовослужбовців. Застосування даної методології уможливорює концентрацію на продуктивності та дієвості адміністративно-правових інструментів, ідентифікацію їхніх переваг і недоліків, а також формулювання науково обґрунтованих рекомендацій щодо їхнього вдосконалення.

Використання функціональної методології у вивченні адміністративно-правового захисту прав військовослужбовців включає дослідження реальної роботи суб'єктів правового захисту, а не виключно формальних законодавчих норм (хоча і їх теж [15, с. 41-44]). Зазначена методологія надає змогу встановити дійсний рівень реалізації покладених на державні та військові органи управління завдань, проаналізувати співвідношення між проголошеними намірами та отриманими наслідками.

Функціональний підхід має особливе значення для дослідження змін у системі захисту прав військовослужбовців у період воєнного стану. Вивчення того, як функції органів влади пристосовуються до надзвичайних умов, які нові повноваження отримують суб'єкти захисту прав, а також як трансформуються процедури захисту, дає змогу визначити рівень гнучкості та здатність системи до адаптації.

Висновки. Складність проблематики забезпечення прав військових обумовлює необхідність застосування цілісного комплексу методологічних підходів. Застосування діалектичного підходу дозволило розкрити динамічний і суперечливий характер правового статусу військових, що поєднує загальні права громадян із специфічними обмеженнями, породженими особливостями військової служби. Системний підхід забезпечує цілісне розуміння адміністративно-правового механізму гарантування прав військовослужбовців як впорядкованої організації, у якій взаємодіють різні компоненти та рівні норм. Історичний підхід демонструє розвиток і трансформації правового забезпечення військових у контексті об'єктивних історичних та соціокультурних чинників. Структурно-функціональний підхід дає змогу ідентифікувати

ключові складові системи правового захисту та проаналізувати їхню адаптацію в умовах воєнного стану. Порівняльно-правовий аналіз виявляє особливості національного законодавства у порівнянні з міжнародними стандартами, а функціональний метод підкреслює значення реального виконання адміністративно-правових функцій у забезпеченні ефективного захисту прав військовослужбовців. Загалом, комплексне застосування зазначених методологічних підходів сприяє формуванню глибокого і всебічного наукового розуміння механізмів адміністративно-правового забезпечення прав військових, що має важливе значення для подальшого розвитку законодавства і практики в цій сфері, особливо в умовах сучасних викликів безпеки держави.

Список використаної літератури:

1. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія сучасного правознавства: спроба критичного осмислення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1 (71). С. 27-31.
2. Кучук А.М., Пекарчук В.М. Методологія правових явищ в умовах сучасного правового дискурсу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип.1 (42). С. 9-12.
3. Коваль М.П. Методологія пізнання адміністративного судочинства: структурний аспект. *Держава та регіони*. 2022. №3 (77). С. 223-227.
4. Теорія держави і права: підруч. / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016; Ліра ЛТД. 480 с.
5. Пашинський В. Й., Медвідь Л. П., Шамрай Б. М. Правовий статус та соціальний захист військовослужбовців: поняття і правове регулювання. URL <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/342/9400/19630-1?inline=1>
6. Бородин І, Пасіка С. Правовий статус військовослужбовців в Україні. *European Political and Law Discourse*. 2017. Vol. 4. Issue 1. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2017/2017-4-1/29.pdf>
7. Колич О. І. Детермінанти діалектики у праві: окремі аспекти. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 45-51.
8. Михайліна Т.В. Системний підхід у побудові формально-ідеальної моделі правової системи. *Право і суспільство*. 2019. №6. С. 63-68.
9. Ганьба Б. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 21 с.

10. Музика І. В. Принцип історизму у царині досліджень вітчизняної соціології права кінця XIX – початку XX століття. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 239-243.
11. Balkin J., Levinson S. Legal Historicism and Legal Academics: The Roles of Law Professors in the Wake of Bush v. Gore. URL: <https://jackbalkin.yale.edu/sites/default/files/files/legalhist.pdf>
12. Colell C. D., Kneysler O. V., Spasiv N. Y., Fedorovych I. M. Structural-Functional Approach in the World-Theoretical Knowledge of Territorial Communities. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2019. № 1(28). Р. 450-460.
13. Гасюк І. Л. Підходи до дослідження системи державного управління розвитком фізичної культури і спорту. *Державне управління і місцеве самоврядування*. 2010. № 4(7). С. 164–176.
14. Данилевич Н. Функціональний підхід до управління у системі місцевого самоврядування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. №31. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-37>
15. Середюк В.Ю. Функціональний спосіб тлумачення норм права з оціночними поняттями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 74. Ч. 1. С. 41-44.

Radchuk A. A. Methodological Approaches to Epistemology of Administrative and Legal Support of the Military Personnel Rights

The relevance of the study is determined by the urgency for a comprehensive analysis of methodological approaches to the military personnel rights ensuring by administrative and legal means, which is of particular importance in the context of modern challenges to state security. The purpose of the article is a systematic analysis of various methodological tools allowing a comprehensive study of administrative and legal guarantees of the military personnel rights, taking into account the specifics of their legal status and the peculiarities of the relevant system functioning.

The paper considers the application of a dialectical approach, which allows studying the military personnel rights in the interaction of general and special legal norms. It is emphasized that the application of a dialectical approach in the study of administrative and legal guarantees of the military personnel rights opens up the opportunity to analyze this phenomenon as one that is in continuous development and interaction of opposing trends. This approach is especially important in the context of modern challenges to state security, when normative regulation in the military sphere is subject to significant transformation under the influence of internal needs for renewal and external imperatives, in particular the requirements for harmonization with European and international legal standards.

The importance of a systemic approach for understanding the holistic organization of legal support is noted, as well as a historical approach that highlights the development and transformation of the relevant sphere in the context of social and cultural and political factors.

Special attention is paid to the structural and functional approach allowing identifying key components of the legal protection system and assessing their transformation under martial law.

The role of comparative legal analysis in identifying optimal models of protecting the military personnel rights and the functional approach, which focuses on the effectiveness of the administrative and legal mechanisms implementation, is established.

The analyzed scientific approaches allow to form a deep scientific understanding of the features of the administrative and legal provision of the military personnel rights, which is of practical importance for improving legislation and law enforcement practice in this area.

Key words: *martial law, dialectical approach, military personnel rights provision, historical approach, methodology, systemic approach, comparative legal approach, military personnel rights.*